

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті розглянуто місце і роль функціонально-комунікативного підходу до вивчення сучасної української літературної мови у процесі формування мовної особистості майбутнього вчителя-словесника

Ключові слова: мовна особистість, спілкування, функціонально-комунікативний підхід, мовна компетенція, комунікативна змістова лінія, мовленнєва комунікація, мовно-мовленнєва підготовка.

В умовах постійного зростання місця і роль української мови у суспільстві проблема мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх громадян українського суспільства стає все більш актуальною, що визначає й основну мету навчання рідної мови, яка „полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності”, „тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетенції” [4, 3].

Проблема формування мовної особистості у сучасній науці не нова. Різні її аспекти досліджували і продовжують досліджувати філософи, психологи, педагоги, лінгвісти тощо (А.Бодалев, Ф.Буслаєв, О.Леонтьєв, В.Виноградов, Ю.Караулов, Л.Паламар, Л.Мацько та ін.), що сьогодні знаходить відбиття у наукових розвідках, нових програмах, підручниках, посібниках сучасних мовознавців, лінгводидактів та вчителів-практиків (О.Біляєв, М.Вашуленко, Ф.Бацевич, Л.Паламар, М.Плющ та ін.). Але найчастіше вчених цікавлять проблеми мовно-мовленнєвої підготовки учнів загальноосвітньої школи [3] і значно рідше – студентів вищих навчальних закладів, зокрема – майбутніх учителів-словесників, хоча останнім часом подібні дослідження значно активізувалися, про що свідчать останні публікації у науково-методичній літературі (М.Вашуленко, Л.Паламар, Н.Голуб, В.Каліш, Н.Остапенко, Т.Симоненко та ін.).

Метою нашого дослідження є визначення ролі функціонально-комунікативного підходу у фаховій підготовці майбутнього вчителя-словесника взагалі й у процесах формування мовної особистості зокрема. Пропоноване дослідження є продовженням роботи щодо реалізації функціонально-комунікативного підходу до вивчення сучасної української літературної мови (на матеріалі вивчення лексики і фразеології) у фаховій підготовці майбутнього вчителя-словесника, що в кінцевому результаті передбачає формування вчителя, здатного плідно і результативно працювати в умовах сучасної школи, одним із завдань якої є „вироблення у школярів компетенцій комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях”, а також „формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому” [4, 3-4]. У

результаті здійснення цих та інших завдань і забезпечується формування мовної особистості.

Проблеми спілкування у суспільстві виходять на перший план, що й зумовлює переорієнтацію існуючих у лінгводидактиці підходів до вивчення мови: сучасність вимагає якісно нової підготовки вчителя-словесника, який повинен не лише бездоганно засвоїти лінгвістичний матеріал, а й навчитися вільно використовувати його у процесах мовленнєвої комунікації й успішно навчати цьому своїх майбутніх учнів. А цьому якраз і сприяє реалізація функціонально-комунікативного підходу до вивчення лінгвістичного матеріалу, який ґрунтується на забезпеченні комунікативної змістової лінії, що передбачає вироблення вмінь і навичок вільного, бездоганного, стилістично виправданого володіння мовними засобами в усіх без винятку ситуаціях спілкування.

Спілкування як специфічна форма взаємодії людей між собою виступає однією з основних потреб людини, а також умовою нормального розвитку людини як члена суспільства, як особистості, адже саме різноманітність та багатство спілкування з оточуючими сприяє розвитку особистості – пізнанню людиною дійсності та формуванню реакції на цю дійсність. Спілкуючись, люди прагнуть до певної мети, найчастіше – це передача певної інформації та відповідна реакція співрозмовника на цю інформацію. Отже, спілкування слід розглядати як один із основних видів діяльності людей, що сприяє розвитку пізнавальних процесів і виступає фактором формування та розвитку особистості, адже особистістю не народжуються: навчаючись, засвоюючи нове, – а це найчастіше здійснюється у процесі повсякденного спілкування, – дитина стає особистістю. Діяльність людини, зокрема спілкування з іншими людьми як особливий вид діяльності, виступає важливою умовою розвитку людини як особистості, адже вона постійно відчуває потребу в спілкуванні: їй є що повідомити іншим, від інших вона пізнає щось нове, а це сприяє розвитку її внутрішнього світу, розширенню та збагаченню досвіду, поглибленню зв'язків з іншими людьми, з оточуючим світом.

Як бачимо, поняття спілкування і особистість дуже тісно між собою пов'язані, адже формування особистості здійснюється через взаємодію з іншими людьми, саме засвоєння різних форм та видів соціальної діяльності сприяє формуванню її внутрішнього світу. Зокрема комунікативна діяльність, перш за все міжособистісне спілкування, виступає одним із найефективніших шляхів включення діяльності у процес формування особистості. При цьому спілкування виступає не лише як спосіб організації людської діяльності, а й як зміст відповідної потреби людини, що існує поряд із моральними, пізнавальними, естетичними потребами і сприяє розумінню особи як активного діяча, творчої основи всіх змін, що ведуть до всебічного розвитку особистості.

У цьому контексті поняття „мовна особистість”, яку розглядають як поглиблення, розвиток, насичення додатковим змістом поняття особистості взагалі [1, 38], викликає все більший інтерес. На думку, Ю.Караулова, лінгвістичну заповідь „за кожним текстом стоїть система мови”, – сьогодні варто трактувати по-новому: за кожним текстом стоїть мовна особистість, що володіє системою мови [1, 27]. Тому передусім варто виділяти мовну особистість, зокрема її інтелектуальні характеристики, що найкраще проявляються в мові й досліджуються також через мову. Але мову необхідно

розглядати не лише як засіб спілкування на буденному, побутовому рівні, а як національне надбання народу, запоруку його існування, засіб вираження його культури, а, отже, і джерело духовного збагачення. Адже мовна особистість якнайтісніше пов'язана з національним характером, тому виховання її повинне враховувати і національну специфіку, її історичні умови, й інші чинники. що передбачено реалізацією соціокультурної змістової лінії у навчанні.

Функціонально-комунікативний підхід до вивчення мовного матеріалу студентами якраз і покликаний забезпечити такий рівень мовно-мовленнєвої підготовки майбутнього вчителя-словесника, який відповідає умовам сьогодення і гарантує належний рівень його мовної компетенції, що у подальшому послужить передумовою та показником загального особистісного розвитку його учнів.

Проблему впливу функціонально-комунікативного принципу на формування мовної особистості досить-таки ґрунтовно розроблено Л.М.Паламар [2], яка довела, що „рівень ефективності навчального процесу залежить від багатьох факторів і, в першу чергу, від організації навчального процесу на науковій основі. В його основу покладено комунікативний метод навчання, який заперечує викладання української мови у лінійній послідовності. Комунікативна спрямованість передбачає функціональне розташування та подання матеріалу, який відображає роль мови у реальному спілкуванні; комплексний розвиток всіх видів мовленнєвої діяльності; врахування профілю навчання студентів: гуманітарного чи природничого” [2, 36].

Функціонально-комунікативний підхід, „який покладено в основу навчання рідної мови, передбачає пріоритетним розвиток умінь і навичок мовленнєвої діяльності, а робота над мовною теорією, формування знань та вмінь з мови підпорядковується інтересам розвитку мовлення” [4, 5]. Отже, мовна підготовка на всіх рівнях, а нас передусім цікавить підготовка майбутнього вчителя-філолога, повинна здійснюватися з урахуванням сучасних тенденцій розвитку лінгвістики і лінгводидактики, що передбачає поєднання ґрунтовних теоретичних знань з урахуванням найновіших досягнень лінгвістичної науки, з одного боку, і формуванням практичних умінь і навичок володіння цими знаннями у практичній діяльності, тобто у процесах комунікації, з іншого. Для цього мало лише вивчити певні лінгвістичні одиниці (наприклад, лексико-фразеологічні одиниці), необхідно зрозуміти їх суть, функції у мові й мовленні, виражальні можливості тощо. Саме цього можна досягти завдяки реалізації функціонально-комунікативного підходу до вивчення мови.

Як бачимо, процеси викладання української мови у вищій школі, як, до речі, і в загальноосвітній, повинні поєднати традиційний, системний, підхід із функціонально-комунікативним, що, в свою чергу, забезпечить майбутнім філологам єдність міцних, ґрунтовних теоретичних знань із чітко виробленими уміньми й навичками застосування цих знань у подальшій діяльності.

Проведена нами експериментальна робота щодо визначення стану викладання сучасної української літературної мови (на матеріалі вивчення розділів „Лексикологія” і „Фразеологія”) показала, що у практиці роботи переважає системне вивчення лінгвістичного матеріалу з лише частковим зверненням до функціональних властивостей певних лінгвістичних одиниць,

що в цілому не відповідає вимогам до фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника в контексті сучасних вимог щодо мовно-мовленнєвої підготовки учнів [4]. Це пояснюється відсутністю нових, єдиних для вищих навчальних закладів програм з основних лінгвістичних дисциплін, зокрема з сучасної української літературної мови, які б враховували сучасні тенденції розвитку лінгводидактики і були б орієнтовані на вимоги до сучасного мовленнєвого розвитку школярів взагалі і до формування мовної особистості зокрема.

Тому нами було розроблено „Програму експериментального вивчення слова і фразеологізму” в аспекті функціонально-комунікативного вивчення мови, теоретичні засади якої, актуальність та доцільність впровадження обґрунтовано у науково-методичній літературі [5; 6]. Саме такий підхід „допомагає засвоїти мову як засіб спілкування на основі практичного застосування мовного матеріалу, розширення і поглиблення пізнавальних здібностей студентів” [2, 12], „бо він передбачає використання мови, що вивчається, вибір прийомів, методів, способів поєднання матеріалу і зміст” [2, 27].

Ця програма покликана сприяти підготовці майбутнього вчителя, здатного творчо і плідно працювати в умовах сучасної школи, формувати в своїх учнів міцні вміння й навички вільного, бездоганного, точного, стилістично виправданого володіння лінгвістичними одиницями, зокрема лексико-фразеологічними у комунікативних процесах. Ефективність впровадження запропонованої програми доведено у ході її апробації на філологічному (з 2007 року – Навчально-науковий інститут філології та журналістики) та історичному факультетах Житомирського державного університету імені Івана Франка: результати роботи показали значно вищий рівень комунікативно виправданого володіння мовленнєвими вміннями й навичками в різноманітних ситуаціях спілкування студентами експериментальних груп порівняно із студентами контрольних груп. Саме такі вміння й навички повинні стати основою успішного формування мовної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
2. Паламар Л.М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості: Автореферат дис... д-ра пед. наук. – К., 1997. – 45 с.
3. Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів: Збірник наукових праць. – Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука, 2006. – 344 с.
4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова 5 – 12 класи. К.: Перун, 2005. – 176 с.
5. Янчук Н.В. Програма експериментального вивчення слова і фразеологізму в аспекті функційно-комунікативного вивчення мови // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 3. – С. 14 – 17.
6. Янчук Н.В. Теоретичні засади та умови впровадження „Програми експериментального вивчення слова та фразеологізму” у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників” // Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України: Матеріали Всеукраїнської

наукової конференції з міжнародною участю (22 – 23 травня 2007 року). – Житомир, 2007. – С. 149 – 153

Nataliya Yanchyk. Language person formation in the conditions of the functional-communicative approach to the modern Ukrainian literary language learning.

The article deals with the place and role of the functional-communicative approach to the modern Ukrainian language learning in the process of the formation of the language person of the future teacher-linguist.

Key words: language person, communication, functional-communicative approach, language competence, communicative contents line, speech communication, language-speech training.